

УДК 347.611

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.38>

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ І КОНТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Міщук І.В.,*кандидат юридичних наук, професорка,
професорка кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін**Навчально-наукового інституту права та гуманітарних наук
Національного університету водного господарства
та природокористування
ORCID: 0000-0002-1491-161X***Киричук Б.С.,***асистент кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін**Навчально-наукового інституту права та гуманітарних наук
Національного університету водного господарства
та природокористування
ORCID: 0000-0002-0898-0504*

Міщук І.В., Киричук Б.С. Універсальність і контекстуальність принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в практиці Європейського суду з прав людини.

У статті проведено комплексний науково-правовий аналіз принципу забезпечення найкращих інтересів дитини крізь призму практики Європейського суду з прав людини. Встановлено, що актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі цього принципу в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема збройного конфлікту, а також недостатнім рівнем його системного осмислення у вітчизняній доктрині. Авторами статті враховано понятійно-категоріальний апарат, зокрема розмежовано права і свободи дитини, а також розкрито правову природу та зміст принципу найкращих інтересів дитини як фундаментального методологічного орієнтира у сфері захисту прав дитини.

На основі аналізу положень Конвенції ООН про права дитини обґрунтовано універсальний характер цього принципу як наскрізного стандарту, що поширюється на різні сфери правового регулювання та категорії правовідносин за участі дитини. Особливу увагу приділено практиці ЄСПЛ, зокрема аналізу справ «М. та М. проти Хорватії», «Q. і R. проти Словенії», «N.T.S. та інші проти Грузії», у яких принцип найкращих інтересів дитини застосовується в контексті статей 3, 6 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Доведено, що підхід ЄСПЛ поєднує універсальність цього принципу як загальнообов'язкового стандарту з його контекстуальністю, що виявляється у необхідності індивідуалізованої оцінки конкретних обставин справи, врахування віку, зрілості та позиції дитини, а також характеру сімейних зв'язків і потенційних ризиків. Зроблено висновок, що саме взаємодія універсального та контекстуального вимірів визначає специфіку тлумачення і застосування принципу забезпечення найкращих інтересів дитини у практиці ЄСПЛ. У той же час, одержані результати дослідження дозволяють стверджувати, що принцип забезпечення найкращих інтересів дитини у підході Європейського суду з прав людини не зводиться до формального критерію, а виконує функцію матеріального та процесуального стандарту, який визначає межі дискреції національних органів влади й судів.

Ключові слова: права дитини, міжнародні стандарти, Конвенція ООН про права дитини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, позитивні та негативні зобов'язання держав-учасниць, сімейні відносини.

Mishchuk I.V., Kyrychuk B.S. Universality and contextuality of the principle of ensuring the best interests of the child in the practice of the European Court of Human Rights.

The article provides a comprehensive scientific and legal analysis of the principle of ensuring the best interests of the child through the prism of the practice of the European Court of Human Rights. It has been established that the relevance of the study is due to the growing role of this principle in

the context of modern social challenges, in particular armed conflict, as well as the insufficient level of its systematic understanding in domestic doctrine. The authors of the article take into account the conceptual and categorical apparatus, in particular, the distinction between the rights and freedoms of the child, and reveal the legal nature and content of the principle of the best interests of the child as a fundamental methodological guideline in the field of child rights protection.

Based on an analysis of the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child, the universal nature of this principle as a cross-cutting standard applicable to various areas of legal regulation and categories of legal relations involving children is substantiated. Particular attention is paid to the practice of the ECHR, in particular the analysis of the cases of *M. and M. v. Croatia*, *Q. and R. v. Slovenia*, *N.T.S. and Others v. Georgia*, in which the principle of the best interests of the child is applied in the context of Articles 3, 6, and 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. It has been proven that the ECHR's approach combines the universality of this principle as a generally binding standard with its contextuality, which manifests itself in the need for an individualized assessment of the specific circumstances of the case, taking into account the age, maturity, and position of the child, as well as the nature of family ties and potential risks. It is concluded that it is the interaction of universal and contextual dimensions that determines the specifics of the interpretation and application of the principle of ensuring the best interests of the child in the practice of the ECHR. At the same time, the results of the study allow us to assert that the principle of ensuring the best interests of the child in the approach of the European Court of Human Rights is not reduced to a formal criterion, but performs the function of a substantive and procedural standard that defines the limits of discretion of national authorities and courts.

Key words: children's rights, international standards, UN Convention on the Rights of the Child, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, positive and negative obligations of participating states, family relations.

Постановка проблеми. Визначення місця й ролі дитини в сучасному суспільстві, забезпечення належного рівня її правового захисту, безпеки та всебічного розвитку – одні з ключових і водночас найбільш складних проблем сьогодення. Від ефективності вирішення цих питань безпосередньо залежить не лише добробут окремої дитини, а й соціальна стабільність, економічний потенціал та життєздатність кожної демократичної держави. У науковій літературі обґрунтовано наголошується на пріоритетності прав дитини в системі захисту прав людини, зокрема О. Опольська слушно зауважує, що рівень охорони життя дитини завжди був показником ступеня цивілізаційного розвитку історичної епохи та рушієм зміни соціально-економічних явищ. Дитина як носій майбутнього суспільства потребувала й надалі потребуватиме особливого правового статусу та підвищеної уваги з боку держави й міжнародної спільноти, що зумовлюється головним чином її фізичною, психічною та соціальною незрілістю [7, с. 44].

Актуальність проблематики захисту прав дитини в Україні набула особливої гостроти з 2014 року у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, а після повномасштабного вторгнення у 2022 році – переросла в масштабну гуманітарну та правозахисну кризу. Саме діти стали однією з найбільш уразливих категорій населення в умовах війни: вони втратили звичний спосіб життя, безпечне середовище виховання та навчання, значна їх частина була змушена стати внутрішньо переміщеними особами або біженцями за межами держави, зазнала розлуки з батьками чи взагалі осиротіла. Війна фактично позбавила тисячі українських дітей дитинства, поставивши під загрозу реалізацію їхніх фундаментальних прав. Вважаємо, що саме ці обставини визначають актуальність і наукову значущість обраної теми дослідження.

З огляду на вищезазначене, **мета дослідження** полягає в комплексному науково-правовому аналізі змісту та особливостей застосування принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в практиці Європейського суду з прав людини з метою виявлення його універсальних характеристик і водночас контекстуальної зумовленості залежно від конкретних фактичних обставин справ.

Детальний аналіз **стану опрацювання проблематики** засвідчує, що концепція принципу забезпечення найкращих інтересів дитини не може вважатися новелою у правовій доктрині України, у тому числі, зважаючи на той факт, що за суміжною тематикою написано повноцінне дисертаційне дослідження (автор – О.В. Ступак). Крім того, вищезгаданий принцип активно досліджувався вітчизняними вченими у фахових статтях, які головним чином були спрямовані на обґрунтування цього принципу в розрізі цивільного судочинства України. Це, зокрема праці Н.П. Бортник, О.Д. Дубинського, М.В. Менжул, О. Онишко, Н.М. Опольської, Ж. Петрочко, Л. Радченко, Є. Синельникова й Т. Томляк. Водночас детальний аналіз сучасного стану наукового опрацювання зазначеної проблематики також дає підстави стверджувати, що попри наявність ґрунтовних доктринальних напрацювань у сфері забезпечення найкращих інтересів дитини, питання інтерпретації та

застосування цього принципу в практиці Європейського суду з прав людини залишаються недостатньо дослідженими у вітчизняній правовій науці. Існуючі наукові публікації, як правило, мають фрагментарний характер і здебільшого обмежуються окремими посиланнями на практику Суду без системного аналізу його підходів, критеріїв оцінки та методології зважування найкращих інтересів дитини у різних категоріях справ. Крім того, у жодній з наукових праць не було комплексно охарактеризовано універсальність та контекстуальність як ознаки принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, що, на наше переконання, безпосередньо впливає на правильне тлумачення та розуміння згаданого принципу.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи огляд тематики цього наукового дослідження по суті, доцільно зупинитися на уточненні понятійно-категоріального апарату. Зокрема, необхідно акцентувати увагу на тому, що права та свободи дитини не є тотожними поняттями, а становлять окремі правові категорії. На цій диференціації наголошують Н. Бортник та О. Дубинський, зазначаючи, що основною відмінністю між правами та свободами дитини є те, що більшістю прав дитина починає користуватися з народження (право на життя, на охорону здоров'я, на ім'я, на безпечне середовище проживання тощо), натомість використання законодавчо закріплених свобод починається з досягненням дитиною певного віку, адже їх реалізація потребує певного рівня фізичного, інтелектуального та психо-емоційного розвитку [2, с. 479]. Автори цього дослідження не наводять переліку свобод, про які йдеться, однак від себе зазначимо, що з аналізу національного законодавства, зокрема цивільного, можна дійти висновку, що до них належатимуть такі свободи, як свобода розпорядження результатами інтелектуальної діяльності, свобода пересування, свобода асоціацій та об'єднань, а також свобода організації мирних зібрань.

Наступним логічним кроком у проведенні нашого дослідження є звернення до категорії, яка виступає методологічним та ціннісним орієнтиром у сфері забезпечення й реалізації прав і свобод дитини. Йдеться про принцип найкращих інтересів дитини, який покликаний забезпечити узгодженість між обсягом наданих дитині прав, межами реалізації її свобод та рівнем її вікового й особистісного розвитку [5, с. 88].

Крізь призму найкращих інтересів дитини здійснюється оцінка допустимості та доцільності реалізації як суб'єктивних прав, так і законодавчо закріплених свобод дитини, що надає цій категорії системоутворювального характеру та значення. У зв'язку з наведеним доцільним видається подальше зосередження аналізу на розкритті змісту та визначенні правової природи поняття найкращих інтересів дитини.

Так, як зазначає Н. Волкова, найкращі інтереси дитини повинні дотримуватися усіма: батьками дитини, її законними представниками, і при цьому мати переважне значення в усіх питаннях та рішеннях щодо захисту прав та інтересів дитини, прийнятих відповідними органами та судами. Найкращі інтереси визначаються на підставі відповідної «оцінки», яка полягає у зважуванні та узгодженні сукупності їх складових у межах конкретної життєвої ситуації [3, с. 39].

О. Ступак, формуючи в межах дисертаційного дослідження один із проміжних висновків, зазначає, що найкращі інтереси дитини – це відповідні блага, потреби й прагнення дитини невичерпного характеру в різних сферах буття, що мають бути першочергово вирішеними у разі виникнення відповідних ситуацій. Забезпечення таких інтересів – це сукупність різноманітних дій з виконання гарантій дотримання і реалізації найкращих інтересів дитини уповноваженими органами держави як відправних стандартів залежно від ситуації, яка виникає [9, с. 59].

Проаналізуємо також праці зарубіжних вчених. Як стверджує Ж. Карбон, найкращі інтереси дитини – це ключові стандарти, які підлягають використанню органами влади та судами для вирішення справ щодо дітей, які можуть виникати в межах двох видів проваджень. Перший вид, за словами автора, передбачає спори між сторонами, які мають рівний юридичний статус, жоден із них не переважає над іншим. Йдеться про ті ситуації, коли право на звернення мають батьки, наприклад, для визначення місця проживання дитини. Другий вид провадження охоплює ситуації, коли інститут батьківства чи опікунства виключається через його відсутність, а право на звернення до суду для захисту дитини мають органи державної влади. Об'єднує ці два види провадження той факт, що суд, незалежно від того, яка категорія справи підлягає розгляду (а також незалежно від того, терміновою вона є чи має звичайний характер), зобов'язується використовувати принцип забезпечення найкращих інтересів дитини [1].

Узагальнюючи вищенаведене, вбачаємо за доцільне зазначити, що, на нашу думку, найкращі інтереси дитини – це сукупність її об'єктивно зумовлених благ, потреб, правомірних прагнень і очікувань у різних сферах життєдіяльності, реалізація яких є необхідною умовою повноцінного фізичного, інтелектуального, емоційного та соціального розвитку дитини з урахуванням її віку, рівня зрілості та індивідуальних особливостей. Водночас принцип забезпечення найкращих інтересів дитини виступає фундаментальним правовим і методологічним орієнтиром, відповідно до якого у

всіх рішеннях, діях і процедурах, що стосуються дитини, пріоритетного значення набуває всебічна оцінка та збалансування зазначених інтересів у конкретній життєвій ситуації.

Говорячи про міжнародні документи, які розкривають зміст принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, неможливо не зазначити про Конвенцію ООН про права дитини (1989), у статті 1 якої зазначається: держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів [4]. У цій Конвенції безпосереднє зазначення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини фіксується у ряді й інших статей Конвенції, а саме статтями 9 (про умови, за яких дитина може бути розлучена з батьками), 18 (про принцип загальної та однакової відповідальності обох батьків), 20 і 21 (про право на усиновлення), а також пунктами с) статті 37 (про гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини), 2b) статті 40 (про гарантії поводження з дитиною, яка порушила кримінальний закон) [4].

Від себе зазначимо, що у вищезгаданих положеннях простежується не лише нормативне закріплення окремих аспектів принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, а й його універсальний характер, який, знову ж таки на нашу думку, виявляється у поширенні дії цього принципу на різні сфери правового регулювання та різні категорії правовідносин за участю дитини.

Крім того, універсальність принципу забезпечення найкращих інтересів дитини тісно поєднується з його контекстуальним виміром, зміст якого розкривається в неможливості абстрактного або формалізованого застосування вищезгаданого принципу. Незважаючи на те, що він закладає фундаментальні підвалини у сфері захисту прав і свобод дітей, принцип не може вважатися абсолютно сталим чи тотожним для всіх правових ситуацій, а відтак визначається з урахуванням конкретних обставин кожної справи, індивідуальних особливостей дитини, умов її життя, сімейного оточення, рівня розвитку та характеру потенційних ризиків. Зважаючи на цей момент, реалізація цього принципу потребує здійснення індивідуалізованої оцінки, адаптуючи узагальнені міжнародні стандарти до конкретного правового та соціального контексту. Чи не найкраще така теза розкривається під час аналізу практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ)

Так, слід відзначити, що ключовий договір, який регламентує роботу Суду – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950) – не містить згадки про принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, що, закономірно, зумовлено вимушеною узагальненістю у формулюванні статей. Водночас сама ж практика Суду сприяє розширеному тлумаченню, дозволяючи враховувати специфічні потреби та права дитини у процесі застосування положень Конвенції.

Так, традиційно вважається, що основною статтею, яка розкриває принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, є стаття 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя». Водночас, як зазначається в огляді рішень ЄСПЛ щодо права дитини бути почутою, укладеному Верховним Судом у 2025 році, принцип забезпечення найкращих інтересів дитини також доцільно розглядати в контексті й інших статей Конвенції, а саме – статті 3 «Заборона катування», статті 6 «Право на справедливий суд» [6].

Розглянемо детальніше окремі справи з практики ЄСПЛ у контексті вищезгаданих статей.

Так, у справі «M. та M. проти Хорватії» (№10161/13, 2015 рік) матір та її донька скаржилися на бездіяльність держави. Попри випадки зафіксованого фізичного насильства з боку батька (ушкодження ока дитини) та неодноразові заяви дівчинки про бажання жити з матір'ю, національні суди залишили дитину під опікою батька, тим самим проігнорували потенційну небезпеку для життя і здоров'я дівчинки. Ключовою проблемою було те, що національні суди тлумачили ситуацію не як жорстоке поводження, а як «висококонтліктне розлучення», вважаючи, що дитина перебуває у стані психологічної травми не через дії батька, а через ворожнечу між членами подружжя, а тому не вбачали прямої загрози для її життя. Попри намагання дівчинки довести своє бажання змінити місце проживання, її думка була фактично проігнорована та розцінена як така, що сформована під впливом слів матері. Важливо відзначити, що у цій справі має місце одночасне порушення і статті 3, і статті 8 Конвенції, зокрема щодо обов'язку держави належним чином розслідувати заяви про жорстоке поводження та запобігати вчиненню домашнього насильства в майбутньому [6]. До слова, на прикладі цієї справи принцип універсальності розкривається через концепцію абсолютних прав. У системі прав людини право дитини на захист від фізичного та психологічного насильства належить до категорії прав, що не припускають жодних винятків чи відступів. Держава має позитивний обов'язок втрутитися, якщо існують найменші докази про завдання шкоди життю та/або здоров'ю дитини.

У справі «Q. і R. проти Словенії» (№ 19938/20, 2023 рік) продемонстровано те, як універсальні процесуальні гарантії, зокрема тривалість суду та право бути почутим, стикаються з контекстуальною складністю сімейних спорів. ЄСПЛ визнав, що розгляд справи протягом шести років у суді пер-

шої інстанції є надмірним, при чому складність справи та пандемія COVID-19 не можуть виправдати дії держави, яка зобов'язується організувати судову систему таким чином, щоб пріоритетні справи, особливо справи за участі дітей, вирішувалися оперативно. «Провадження, що стосуються долі дітей, повинні розглядатися з особливою сумлінністю та максимально швидко, оскільки плин часу може незворотно зруйнувати зв'язок між дитиною та членами родини. З огляду на це, Суд констатує порушення права на справедливий суд (ст. 6) та права на повагу до сімейного життя (ст. 8)», – зазначається в рішенні [6].

Справа «N.TS. та інші проти Грузії» (№ 71776/12, 2016 рік) розкриває таку проблему, як вміння судових органів вбачати баланс між правом батька на виховання дітей та забезпеченням найкращих інтересів дитини, особливо коли діти висловлюють стійку неприязнь до одного з батьків. Так, за обставинами справи, після смерті матері троє синів жили з родичами по материнській лінії (тіткою, бабусею та дідусем). Батько, який раніше зловживав наркотиками, але пройшов реабілітацію, вимагав через суд повернути дітей під його опіку та виховання. Суди Грузії стали на бік батька, вважаючи, що він відновив здатність бути опікуном, натомість родичі по материнській лінії «налаштовують» дітей проти нього. Доцільно звернути увагу, що самі діти категорично відмовлялися переїжджати до батька, однак їхня позиція була знехтувана. Крім того, уряд Грузії стверджував, що тітка не має права звертатися до ЄСПЛ від імені дітей, бо законним опікуном є батько. ЄСПЛ відхилив це заперечення, встановивши важливе правило: якщо між дитиною та законним опікуном (батьком) є конфлікт інтересів, дитину може представляти особа, з якою вона має фактичний тісний зв'язок (у цьому випадку – тітка). Офіційні органи (соцслужби) часто не можуть ефективно захистити інтереси дитини в суді проти її батьків. Таким чином, ЄСПЛ констатував у цій справі порушення процесуальних обов'язків держави-члена у контексті статті 8 Конвенції [6].

Висновки. Узагальнюючи практику ЄСПЛ, слід констатувати, що принцип забезпечення найкращих інтересів дитини має **універсальний характер**, оскільки застосовується Судом у межах різних статей Конвенції – не лише статті 8, а й статей 3 та 6. Він функціонує як загальнообов'язковий стандарт, що визначає зміст позитивних зобов'язань держави та обмежує її дискрецію у справах за участі дітей.

Поряд з цим, підхід ЄСПЛ є виразно **контекстуальним**, оскільки наповнення принципу найкращих інтересів дитини залежить від конкретних обставин справи, зокрема віку та зрілості дитини, її стабільно висловленої позиції, тривалості провадження та фактичних сімейних зв'язків. Суд вимагає від національних органів індивідуалізованої оцінки та належного врахування думки дитини, уникаючи формальних або стереотипних рішень. Саме поєднання універсальності як загального стандарту та контекстуальності як способу його застосування становить ключову рису практики ЄСПЛ у справах щодо захисту прав дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. June Carbone. Legal Applications of the «Best Interest of the Child» Standard: Judicial Rationalization or a Measure of Institutional Competence? *Publications.aap.org*: веб-сайт. URL: <https://surl.li/uvxuuu> (дата звернення: 09.01.2026).
2. Бортник Н.П., Дубинський О.Ю. Права дітей в умовах сьогодення в контексті міжнародних стандартів. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 477–482. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/6_2023/70.pdf (дата звернення: 09.01.2026).
3. Волкова Н.В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. 469 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/3e95744b-da96-4bd8-a883-e02315686d21> (дата звернення: 09.01.2026).
4. Конвенція про права дитини: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20 листоп. 1989 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 09.01.2026).
5. Менжул М.В. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 56. Том 1. 87–91. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37ae089d-abe7-4255-9776-2c5fabaed13d/content> (дата звернення: 09.01.2026).
6. Огляд практики Європейського суду з прав людини щодо права дитини бути почутою та врахування її найкращих інтересів. *Supreme.court.gov.ua*: веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/info_anons_daidget_oglyad/1904260/ (дата звернення: 09.01.2026).
7. Опольська Н.М. Права дитини в Україні: монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Вінниця: ВНАУ, 2005. 308 с. URL: <https://repository.vsau.org/getfile.php/22618.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).

8. Радченко Л.І. Модернізація захисту прав людини у сфері сімейних відносин крізь призму практики ЄСПЛ. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 62–66. URL: <http://ppr-journal.kiev.ua/archive/2019/12/13.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).
9. Ступак О.В. Принцип «найкращі інтереси дитини» у цивільному судочинстві України: дис. ... доктора філософії: 12.00.03. Київ, 2025. 267 с. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/1044> (дата звернення: 09.01.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026

© Міщук І.В., Киричук Б.С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0